

Гавриленко К. М.,
Національний технічний університет України "КПІ", м. Київ

НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВУЗІВ ПРОФЕСІЙНІЙ МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається важливість питання міжкультурної комунікації на сучасному етапі підготовки майбутніх технічних фахівців немовних вузів, досліджується специфіка правильного підбору тестового матеріалу для навчання ефективному міжкультурному діловому спілкуванню.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, дискурс, текст, комунікативний підхід.

В статье рассматривается важность вопроса межкультурной коммуникации на современном этапе подготовки будущих технических специалистов неязыковых вузов, исследуется специфика правильного подбора тестового материала для обучения эффективному межкультурному деловому общению.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, дискурс, текст, коммуникативный подход.

In the article consider importance of the question of intercultural communication on modern stage of training of future technical specialists of non-linguistics universities, we research the specific of correct selection of the text materials for teaching to effective cross-cultural business communication.

Key words: intercultural communication, discourse, text, communicative approach.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. З розширенням міжкультурних професійних контактів зростає потреба суспільства у фахівцях різного профілю, які володіють іноземною мовою. Однак володіння іншомовним кодом, що дозволяє успішно здійснювати міжкультурно-професійну взаємодію, передбачає опанування професійно-значущими концептами іншомовної культури, специфікою суспільної ділової поведінки, яка визначається впливом історичних традицій та звичаїв, способу життя тощо. Лінгвістичні, соціальні, психологічні та культурологічні знання про іншомовний соціум створюють широкий контекст міжкультурного спілкування, формують перцептивну готовність до ефективного міжкультурного ділового спілкування і отже, до міжнародного професійного співробітництва.

Підвищений інтерес лінгвістики до комунікативної прагматики призвів дослідників до пильного вивчення використання мовних засобів, що реалізують індивідуально-особистісний, цільовий та ситуативний аспекти поведінки. Одним із домінуючих напрямків стає вивчення специфіки комунікативної поведінки в різних соціальних сферах як у представників одного соціуму, так і у представників різних культурних соціумів.

У зв'язку з цим на перший план виступає необхідність вивчення вербального забезпечення мовленнєвої діяльності. Ця загальна проблема включає в себе ряд питань, одним з яких є вербальне забезпечення взаємодій комунікантів в процесі професійного співробітництва, яке передбачає наявність у них умінь і навичок вибору адекватної стратегії ведення професійного дискурсу та структурування найбільш типових ситуацій професійної взаємодії (встановлення особистісних контактів, ведення телефонних розмов, обмін діловою кореспонденцією, проведення презентацій, нарад і зборів, переговорів, участь у конференціях та семінарах) з урахуванням соціокультурної специфіки ділового партнера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. На даний час багато дослідників визнають надзвичайну актуальність вивчення культурної компетенції як складової комунікативної компетенції. Для успішної комунікації є необхідним розуміння й використання того комплексу знань, яким володіють носії мови, учасники мовної взаємодії. Важливість лінгвістично орієнтованих досліджень у цій області неодноразово обґрунтовувалася і підкреслювалася в наукових дослідженнях. Концептуально значимим у рамках даного огляду представляється підхід В. Н. Телії, згідно з яким "культура має справу з недискретним мисленням, вона" говорить "мовою цілісних і в той же час нелінійних розмитих категорій; концептуальне осмислення яких знаходить своє втілення в мові" [5, с. 82].

За спостереженнями дослідників за останні п'ять років сформувалася область наукових розвідок, заданих проблемами вивчення міжкультурного професійного дискурсу [7; 10; 11; 13; 15]. Д. Меррей у вступі до спеціального випуску журналу "Text" зазначає, що формування цієї області в певному відношенні є результатом взаємодії лінгвістичної теорії та міжнародної практики спілкування у сфері бізнесу і технології [19]. Розглядаючи стан справ в цілому, автори вказують, що як теорія культури, так і лінгвістична теорія досліджують наявні дані з позицій двох підходів: теоретики надають більшого значення універсальним, загальним явищам, тоді як практики висувують в центр уваги культурне та мовне розмаїття як основу будь-якої теорії або дослідження. Відзначається спірність питання про те, чи впливає культура на дискурс в контексті ділової ситуації. Складність поставленої проблеми пояснюється, зокрема, тим, що опис, і визначення ознак культури та зумовлених нею відмінностей значно ускладнений умовами дискурсу. У мовній взаємодії культурні фактори, залучені до комунікації, виступають в тісному зв'язку із соціальними та інституційними факторами.

В усному дискурсі однією з найбільш значущих ситуацій міжкультурного ділового спілкування є ведення переговорів. Однак комунікативно-поведінкова специфіка переговорів ще недостатньо розроблена в спеціальних дослідженнях. При відсутності узагальнюючих робіт увагу дослідників привертають окремі проблеми цього жанру дискурсу: відмінності в структурних етапах переговорів та їх значущість для представників різних культур, національні стилі професійної взаємодії, стратегії і тактики переговорів, концепти ввічливості, національно-культурні стереотипи та ін. [7; 9; 14; 17; 18].

У деяких дослідженнях процес ділових переговорів розглядається як єдиний комунікативний ланцюг, який вибудовується з почергових періодів говоріння і слухання [18; 16]. Вихідним є припущення про те, що учасники переговорів повинні уважно слухати і ясно висловлювати свою думку, дотримуючись загальноприйнятих уявлень про взаємодію в цьому виді дискурсу. Власне мовний акт включає етап концептуалізації, обмірковування з паузами та етап вербального формулювання. Передбачається, що компетентний слухач правильно інтерпретує подібні паузи різної тривалості.

Ефективність міжкультурного дискурсу ділових переговорів, очевидно, залежить від збігу чи розбіжності у визначеннях культурних цінностей і ключових концептів. Специфіка цієї проблеми в даному жанрі дискурсу і її рішення пов'язана з більш загальним завданням проведення широкомасштабних порівняльних досліджень, що дозволяють зробити надійні узагальнення для міжкультурної комунікації. Традиційно дослідження з аналізу дискурсу проводяться без систематичного обліку міжкультурних аспектів. Критика подібних досліджень знаходиться, зокрема у роботах А. Вежбицкой [17; 18]. На мовних прикладах вона доводить, що деякі терміни, загальноживані в зіставно-культурних дослідженнях, імовірно мають універсальну значимість у будь-якій культурі, насправді є далекими від наданої їм глобальної надійності. З метою подолання подібних труднощів Вежбицька пропонує використовувати метамову семантичних примітивів, яка дає можливість формулювати не тільки будь-який культурно-специфічний концепт, а і кожен мовний акт для будь-якої мови.

Якщо прийняти аргументацію А. Вежбицкой, то слід визнати, що універсальність даних параметрів викликає певні сумніви, тому що використовувані концепти специфічні і "прив'язані" до англосаксонської наукової традиції [17, с. 466].

Зазначені проблеми в основному характерні для зіставно-культурних досліджень, в яких розглядаються зразки монокультурної одномовної комунікації. Однак, як відзначають Л. Фант і А. Гріндстед, деякі положення концепції А. Вежбицкой можуть бути корисні в дослідженнях міжкультурного дискурсу [18]. Визнаючи значимість розуміння культурно-обумовлених розходжень у визначенні оцінок і ключових понять, автори вказують на додаткову складність міжкультурного дискурсу: розмежування культурних та інших джерел комунікативної поведінки учасників у ситуації ділових переговорів. Метою свого дослідження автори бачать у розробці моделі опису основних відмінностей в міжкультурній та внутрішній взаємодії в ситуації переговорів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У деяких видах професійного дискурсу, як, наприклад, у науковому дискурсі, особливо гостро стоїть проблема адекватного обміну знаннями. [3, с. 8-9]. Метою даної роботи є спроба аналізу цієї загальної проблеми, яка показує, що для ефективної, плідної комунікації суттєво важливими є особливості використовуваних форм представлення знання.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Обумовлене соціальним замовленням суспільства іншомовне ділове спілкування є однією з найбільш значущих складових змісту навчання фахівців. Вузівський курс іноземної мови повинен мати комунікативний характер, оскільки його завдання визначаються комунікативними та пізнавальними потребами фахівців відповідного профілю.

В останні роки виробнича сфера спілкування значно ускладнилася, широкий розвиток отримали економічна, управлінська, комерційна, правова галузі професійної діяльності, що зумовило необхідність оволодіння майбутніми фахівцями навичками професійної культури як значимим компонентом професійної міжкультурної комунікації. Взаємодія членів соціуму передбачає не тільки інформаційний обмін у різних сферах комунікації, і в першу чергу, професійної, а й міжособистісне спілкування, характер якого визначається комунікативними інтенціями партнерів і стратегіями їх досягнення (співробітництво, суперництво, конфлікт і т.д.), які визначаються соціальними, психологічними та культурологічними особливостями відповідних соціумів.

Досі дослідження проблем професійної компетенції зачіпало переважно її лексичний та стилістичний аспекти, але не було пов'язано з аналізом когнітивних аспектів організації професійної комунікації, якими може бути, зокрема розробка й побудова системи рамок, що визначають ситуації ділового співробітництва з виявленням головного і периферійного в них, аналізом знань і уявлень іншомовних комунікантів про світ з метою прогнозування, їх реакцій і поведінки, передбачення розвитку подій і вибору комунікативних стратегій.

Успішна міжкультурна професійна взаємодія членів ділових соціумів означає адекватну комунікативну поведінку в процесі взаємопізнання, взаєморозуміння, встановлення взаємовідносин професійного співробітництва і, отже, передбачає поряд з досить високим рівнем володіння іноземною мовою, вміння адекватно інтерпретувати і приймати соціокультурне різноманіття партнерів по комунікації при вирішенні практичних завдань.

Тому необхідно навчити майбутніх фахівців комунікативно-орієнтованому володінню іноземною мовою в професійно-значущих ситуаціях міжкультурного ділового спілкування. Звідси, навчання майбутніх фахівців ділової співпраці на іноземній мові має ґрунтуватися на цілісній концепції, що включає інтегральну сукупність мовних та когнітивних знань.

Важливим аспектом навчання у вищій є створення комунікаційних ситуацій на заняттях. Комунікація трактується як текстова діяльність, у якій стратегія досягнення комунікативного наміру є, з одного боку, когнітивною дією, детермінованою фоновими знаннями, а з іншого – комунікантами, оскільки знаходячи втілення в мовних формах, спрямована на досягнення комунікативно значущого результату в процесі спілкування. На підставі цього тексти сфери ділового спілкування розглядаються як комунікативні одиниці двох рівнів: когнітивного та лінгвістичного.

Комунікативно-поведінкові уміння, які визначаються соціокультурною специфікою іншомовного соціуму і необхідні для успішного міжкультурного ділового спілкування, найбільш повно можуть бути сформовані за допомогою навчального матеріалу – текстів, що включають фонові знання соціокультурної специфіки ділового іншомовного соціуму.

Тексти, що відображають соціокультурну специфіку ділового іншомовного соціуму, створюють у свідомості студентів нові зв'язки загальних елементів професійного знання і ділової культури, тобто створюють нове знання, необхідне для успішної ділової комунікації з представниками ділового іншомовного соціуму.

Говорячи про мовну компетентність особистості, яка володіє основами ділового спілкування, ми тим самим підкреслюємо, що поряд із засвоєнням студентами лексики текстів, що репрезентують відповідну сферу професійної діяльності та ділового спілкування, необхідно розвивати навички і уміння оперувати відібраним лексичним мінімумом відповідно до граматичної та синтаксичної структури мови. Йдеться про оволодіння концептами ділової культури іншомовного соціуму, а також комунікативними навичками і вміннями, що сприяють успішній реалізації намірів комунікантів.

Текст, як носій інформації та одиниць ділової комунікації, припускає специфічний метод пізнання – його адекватне розуміння може бути досягнуто лише в тому випадку, якщо інтерпретатор опанує не лише мовними, але й психологічними, поведінковими, культурологічними знаннями відправника іншомовного соціуму.

Навчання на зразках текстів як комунікативно-пізнавальних одиниць має бути спрямоване на те, щоб студенти, пізнаючи специфічні особливості ділового іншомовного соціуму, набували навички емпіричного сприйняття інших форм комунікативної поведінки іноземців.

Для успішного ведення діалогу необхідно оволодіння не тільки мовною, а й концептуальною системою, що включає уявлення, навички, цінності та норми як спеціальної, так і побутової соціокультурної сфер, в тому числі, знання норм і правил спілкування. У зв'язку з цим “надзвичайно складною проблемою для теорії та практики навчання іноземної мови стає виокремлення в методичних цілях певних одиниць когнітивного рівня” [6, с. 67], що відображають “фонові знання” іншомовного соціуму. Суть навчання міжкультурної комунікації в цьому випадку полягає в побудові когнітивної системи студента знань, які співвідносилися б із знанням про світ іншої соціокультурної спільноти.

Інформація, як відомо, характеризується структурою. Ментальна модель, у свою чергу, безпосередньо співвідноситься з так чи інакше інтерпретованим фрагментом дійсності, і ця модель є незалежною від мови. Будь-який тип когнітивної діяльності пов'язаний з оперуванням деякими когнітивними структурами, і які б не були розбіжності в їх описі, істотним залишається факт їх входження у свідомість і зберігання в пам'яті поряд з мовними, але в якості самостійних сутностей [4, с. 53].

Мова ж в розглядається як система взаємодії структурних знань різного ступеня генералізації, що створює передумову для комплексного аналізу мовних одиниць різних рівнів у їх єдності і взаємозв'язку. Адекватне поєднання цілісних, багатогранних когнітивних структур з їх мовними корелятами утворюють лінійне мовне висловлювання, дискурс. Глибинні перетворення когнітивних структур у дискурс постійно зв'язуються із задумом і в процесі породження тексту деталізуються і уточнюються, реалізуючись в мовленні.

Тому про успішність комунікації можна говорити лише тоді, коли комуніканти працюють на основі схожих мовленнєвих і психолінгвістичних образів. Ця схожість ґрунтується на спільності знань, що випереджають і визначають сприйняття. Тому текст, який містить нову інформацію, ніби надбудовує над фоновими знаннями нове знання, яке може бути адекватно інтерпретованим завдяки зв'язку з уже наявним знанням. Таким чином, закладаючи фонові знання про іншомовний соціум, ми формуємо перцептивну готовність до сприйняття мови як відображення іншої соціокультурної реальності.

У реальній міжкультурній взаємодії фонові знання постійно уточнюються, перебудовуються, примножуються завдяки введенню нових параметрів і зв'язків між відомими когнітивними структурами. Цілеспрямований підбір текстів, що відображають соціокультурну і комунікативну поведінкову специфіку ділового іншомовного соціуму, сприяє формуванню у свідомості студентів мережі образів, понять, що належать до фонових знань.

Отже, “суть навчання міжкультурній комунікації полягає у побудові в когнітивній системі студента знань, які співвідносилися б із знаннями про світ у представника іншої соціокультурної спільноти” [6, с. 162-164]. Навчання міжкультурному діловому спілкуванню майбутніх фахівців покликане закласти основу мовної особистості, здатної до ділового спілкування через “вбудовування в когнітивній системі студента ... знань, які співвідносилися б із знаннями про світ представника іншої соціокультурної спільноти” [6, с. 162].

Під комунікативною поведінкою в загальному контексті розуміються реалізовані в комунікації правила і традиції спілкування тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти. Т. Астафурова виділяє типи комунікативної поведінки, які виявляються під час комунікативної поведінки в іншомовному соціумі в цілому (загальнозначущі норми: правила і традиції); в особливостях комунікативної поведінки представників ділового соціуму норми професійного комунікативної поведінки [1, с. 59]. До основоположних понять комунікативної поведінки належить також поняття “комунікативна культура” або вміння спілкуватися в різних ситуаціях. У цьому сенсі культура – це “система кодифікованих зразків і норм поведінки, діяльності, спілкування і взаємодії людей, що несе релятивну і контрольну функцію в соціумі” [3, с. 132].

Мова відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності міжкультурної професійної комунікації. Ігнорування мовного чинника може призвести до негативних наслідків. Успішна міжкультурна професійна комунікація передбачає поряд з володінням іноземною мовою, умінням адекватно інтерпретувати комунікативну поведінку представника іншомовного соціуму також готовність учасників спілкування до сприйняття іншої форми комунікативної поведінки, розуміння її відмінностей і варіювання від культури до культури. Стратегія зближення знань різних культур спрямована на запобігання не тільки смисловим, а й культурним збоям у комунікації.

Природно, що здійснення навчання комунікативному діловому спілкуванню, повинні спиратися на найбільш значущі національно-специфічні культурні та комунікативні ознаки, релевантні для професійної взаємодії. Причому величезна кількість цих ознак має бути обмежена найбільш типовими і значущими для ділового спілкування компонентами.

Ділове спілкування передбачає сформованість умінь встановлювати і розвивати ділові контакти, які мають особливе значення в міжкультурному спілкуванні. Успішна міжкультурна професійна взаємодія членів ділових соціумів означає адекватну комунікативну поведінку в процесі взаємопізнання, взаєморозуміння, встановлення взаємовідносин професійного співробітництва і, отже, передбачає поряд з досить високим рівнем володіння

іноземною мовою вміння адекватно інтерпретувати і сприймати соціокультурне різноманіття партнерів. Тому необхідно навчити майбутніх фахівців комунікативно-орієнтованого володіння іноземною мовою в професійно-значущих ситуаціях міжкультурного ділового спілкування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, вдосконалення навичок міжкультурного ділового спілкування між фахівцями різних соціумів ставить питання про формування мовної особистості, яка володіє основами ділового міжкультурного спілкування, тим самим сприяючи реалізації стратегії зближення різноманітних знань між представниками різних ділових культур і готуючи їх до більш адекватного сприйняття та інтерпретації варіативних форм професійного взаємодії. Подальше вивчення цієї проблеми є актуальним для кращого навчання майбутніх технічних спеціалістів немовних вузів успішній іншомовній комунікації.

Література:

1. Астафурова Т. Н. Лингвистические аспекты межкультурной деловой коммуникации. – Волгоград, 1997 – 108 с.
2. Дридзе Т. М. Прогнозное социальное проектирование теоретико-методологические и методические проблемы. – М., 1994. – 303 с.
3. Крушанов А. А. Язык науки в ситуациях предстандарта. – М., 1997. – 212 с.
4. Касевич В. Б. Язык и знание // Язык и структура знания. – М., 1990. – 205 с.
5. Телия В. Н. Роль образных средств языка в культурно-национальной окраске миропонимания // Этнопсихолингвистические аспекты преподавания иностранных языков. – М., 1996. – 180 с.
6. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи. – М., 1989.
7. Bhatia V. K. Analysing genre : Language use in professional settings. – L., 1993. – 265 p.
8. Brown P., Levinson S. Politeness : Some universals in language usage. – Cambridge, 1987. – 387 p.
9. Clyne M. Cultural differences in the organization of academic texts // J. of pragmatics. – Amsterdam, 1987, – Vol. 11, N 5. – 301 p.
10. Communication theory / Ed, by Jensen K. B. – San-Diego, 1987. – 396 p.
11. Connor U. A contrastive study of persuasive business correspondence // Global implications for business communications. – Houston, 1989. – 220 p.
12. Fant L. M., Grindsted A. Responses to value mismatch in intercultural negotiation interaction // Text. – Berlin, 1995. – Vol. 15, N 4. – 600 p.
13. Hofstede G. Cultures and organizations: Software of mind. – L., 1991. – 364 p.
14. Larne J., Trognon B. Organization of turn-taking and mechanism for turn taking repairs in a chaired meeting // J. of pragmatics. – Amsterdam, 1993 – Vol. 19, N 2. – 296 p.
15. Ulijn J. M., Li X. Is interrupting impolite? Some temporal aspects of turn-taking in Chinese-Western and other intercultural business encounters // Text. – Berlin, 1995. – Vol. 15, N 4. – 634 p.
16. Ulijn J. M., Murray D. Introduction // Ibid. – 455 p.
17. Wierzbicka A. Cross-cultural pragmatics: The semantics of human interaction. – Berlin; N. Y., 1991. – XIII, 502 p.
18. Wierzbicka A. Semantics, culture, and cognition. Universal human concepts in culture-specific configurations. – N. Y., 1992. – 487 p.
19. Wilson S. R. Face and face work in negotiation. – L., 1992. – 305 p.